

TÜRK SANATINDA EJDER İKONOĞRAFİSİ

Yazar

Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

...Geleceğin Fikirleri...

TÜRK SANATINDA EJDER İKONOĞRAFİSİ

Yazar

Prof. Dr. Yusuf ÇETİN

ORCID: 0000-0001-7823-6812

ISBN: 978-625-5531-45-2

E-ISBN: 978-625-5531-47-6

DOI: 10.54637/vizetek.9786255531476

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir. Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Sayın okuyucularımız, bandrolsüz yayınları satın almamanızı diliyoruz.

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yayın Koordinatörü: Ferit RESULOĞULLARI

Kapak Tasarımı & Mizanpaj: Abdulkadir EMİROĞLU

Baskı: Ankara | Nisan, 2025

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizeteki yayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika No: 41575

Baskı: Vadi Grafik Tasarım ve Reklamcılık Ltd. Şti.

İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1 Yenimahalle/ANKARA

Tel.: 0 (312) 395 85 71

Matbaa Sertifika No: 47479

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
Çiz.	: Çizim
Çev.	: Çeviri
Foto.	: Fotoğraf
TTK	: Türk Tarih Kurumu
mad.	: Madde
m.	: Metre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
No.	: Numara
Res.	: Resim
s.	: Sayfa
S	: Sayı
Sos. Bil. Enst.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Üniv.	: Üniversitesi
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

ÖN SÖZ

Ejder, dünyanın birçok uygarlığında ortak görülen evrensel figürlerden birisidir. Her uygarlık kendi kültür çevresinde bir ejder yaratmış ve onu efsanelerinde, söylencelerinde, şarkılarında, mitlerinde yaşatmıştır. İnsanlık tarihinin her evresinde ve her zaman var olmuş olan bu efsanevi yaratık bazen yüceltilmiş, bazen kötü görülmüş, bazen de korku duyularak adına törenler düzenlenmiş ve kurbanlar adanmıştır. Ejder, bazen astrolojik ve kozmik özellikler kazandırılarak gök cisimlerine ad olmuş ve takvimler ona göre düzenlenmiş, bazen de kendisine benzetilen bitki veya hayvan isimlerinde hayat bularak insan toplulukları ile iç içe varlığını sürdürmüştür. Ejderin bu zengin ikonografik anlamları sanatta da yankı bularak dünya sanatı tarihinde geniş bir uygulama alanı bulmuştur.

Türklerin İslam öncesi Orta Asya coğrafyasında çok eski dönemlerden beri kutsal kabul ettikleri, hakkında mitler ve çeşitli efsaneler oluşturdukları fantastik figürlerin başında ejder gelmektedir. Erken dönem Orta Asya Türk kültür çevresinde gücü, kudreti simgeleyen olağanüstü bir yaratık olarak nitelendirilen ejder, Türk mitolojisindeki tasavvurları ile daha çok hükümdarlara bağlı bir kült varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kültün içinde astrolojik ve kozmik özelliklerinin yanı sıra, bolluk, bereket, şans ve talihin sembolü olarak da görülmüştür. İslam öncesi Türk kültür çevresinde iyi özellikleri ile ön plana çıkan ejder, "Nek", "Luu", "Evren", "Büke" gibi isimler ile daha çok dönemin sanat eserlerinde gücün sembolü, koruyucu ve yol gösterici rolü ile ön plana çıkmıştır. İslam sonrası dönemde zaman zaman yerli kültürlerin etkisi ile olumsuz tasavvurların sembolü olarak kötü bir varlığa dönüşen ejder, kötülüğün bir tür sembolüne de dönüşmüştür. Türklerin Batı'ya göçü sürecinde Ön Asya ve Orta Doğu uygarlıklarında ejderin kötü imajı Türk kültürü ve sanatı çevresinde de yankı bulmuş, Orta Asya kültür çevresindeki ikonografik anlamlarının yanında yerli kültürlerin etkisi ile yeni ikonografik anlamlar kazanmıştır. Bu yeni ve zengin ikonografik anlamlar ile ejder Türk İslam kültürü ve sanatının önde gelen figürlerinden birisi olmuştur. Zaman zaman hükümdarlarla, zaman zaman da evliya kültü içinde din uluları ile ilişkilendirilen ejder, nazardan ve kötülüklerden koruyucu, uzun ömrün, bereketin, şans ve refahın, gezegen ve burç sembolü gibi birçok ikonografik anlamları ile Türk İslam sanatı bezeme repertuarında hemen hemen her alanda kullanılmıştır. Çeşitli şekil-form özellikleri ile üzerinde yer aldığı sanat eserlerine estetik bir görünüm kazandırmanın yanı sıra zengin ikonografik anlamları ile mistik bir dünyayı da gözler önüne sermekte olan ejder, Orta Asya İslam öncesi dönem ile Türk-İslam dönemi arasındaki sanatsal bağları yansıtan önemli figürlerden birisi olmuştur.

Bu çalışma kapsamında İslam öncesi Orta Asya Türk kültüründe kutsal kabul edilen figürlerden birisi olan ejderin Türk sanatındaki yansımaları ve ikonografik anlamları, bu sanatın yayıldığı geniş coğrafyada bulunan örnek eserler ışığında değerlendirmeler yapılmış, kültürel ve sanatsal bağlantıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın Türk sanatında ikonografik araştırmalara yeni bir bakış açısı kazandırmaya yönelik katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak yeni çalışmalara kaynaklık etmesi umulmaktadır.

Çalışmalarım sırasında bana manevi yönden her zaman destek olan aileme, araştırmalarım sırasında bana yardımcı olan arkadaşlarıma ve dostlarıma teşekkür ederim.

Ağrı, 28 Şubat 2025

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
BÖLÜM 1	
Bir Fantastik Yaratık Olarak Ejder.....	5
BÖLÜM 2	
Tarihte Türk Sanatı ile Bağları Olan Uygarlıklarda Ejder İkonografisi.....	9
BÖLÜM 3	
Türk Sanatında Ejder İkonografisi.....	73
BÖLÜM 4	
Değerlendirme.....	325
Sonuç.....	335
Kaynaklar.....	337
Dizin.....	367
Öz Geçmiş.....	372